



تألیفات رازی در زمینه علوم پزشکی

«بخش سوم»

ادامه آثار رازی در این زمینه به شرح زیر است:

۳۶- **فِي أَنَّ الْحَمِيَّةَ الْمَفْرَطَةَ مُضِرٌّ**

بِأَلَا بَدَانٍ

(درباره این که زیاده روی در پرهیز برای بدن زیانمند است.)

منظور رازی از این کتاب آن است که پرهیز باید کنترل شده باشد و زیادی آن مضر است. نسخه خطی این کتاب تحت عنوان «کتاب فی ان الحمیه المفرطه و التقلیل من الاغذیه و

خداوند متعال را سپاس گزاریم که ما را موفق داشته تا در پانزدهمین سال انتشار نشریه دارویی رازی، به قول خود عمل کرده و در شهریور ماه و هم زمان با سالگرد تولد محمد بن زکریای رازی دانشمند بزرگ کشورمان که از افتخارات ملت ایران به حساب می آید، مطلبی دیگر در مورد آثار او داشته باشیم. در همین چارچوب و در ادامه دو بخش قبلی، معرفی دیگر آثار رازی در زمینه علوم پزشکی را پی می گیریم تا در سال های بعد به پایان برسد انشاءا...

باشد همه بیماری‌ها را درمان کند.)
از عنوان این رساله استنباط می‌شود که
رازی اعتقاد به توان درمان جمیع بیماری‌ها
توسط پزشک حاذق نداشته و این امر را از
نیروی پزشک و بشر دور می‌داند. از این کتاب
نیز نسخه‌ای مشاهده نشده است.

۴۱- فِي التَّلَطُّفِ فِي اِيصَالِ الْعَلِيلِ اِلَى بَعْضِ شَهَوَاتِهِ

(درباره مدارای پزشک با بیمار در مورد تامین
برخی از تمایلات بیمار)
در گذشته بعضی از پزشکان بیماران را به
پرهیز شدید توصیه می‌کردند که رازی این امر
را ضروری نمی‌دانست. به همین دلیل، کتاب
مذکور را تالیف نمود تا بگوید پرهیز زیاد
ضروری نیست و پزشک باید به بعضی از
خواسته‌های بیمار نیز توجه نماید. از این کتاب
هم نسخه‌ای دیده نشده است.

۴۲- فِي الْعِلَّةِ الَّتِي يَدُمُّ لَهَا بَعْضُ النَّاسِ وَ عَوَامُّمُ الطَّبِيبِ وَ اِنْ كَانَ حَاذِقًا

(درباره علت انتقاد مردم عوام از پزشک
حاذق)
در گذشته بعضی از مردم عوام از پزشکان
انتقاد می‌کردند و حتی از رجوع به متخصصان
خودداری می‌کردند. رازی این کتاب را درباره
علت وقوع چنین پدیده‌ای نوشته است. عناوین
این کتاب نظر رازی را درباره صنف پزشکی
مشخص می‌سازد. از این کتاب نیز نسخه‌ای
مشاهده نشده است.

الاستکتار من الادویه انصاره بالاصحه» در
کتابخانه ایصوفیه استانبول موجود است.

۳۷- فِي اَنَّ لِلطَّيْنِ الْمُنْتَقَلَ بِهِ فِيهِ مَنَافِعُ

(در خواص و منافع گلی که از جایی به جایی
منتقل می‌شود.)

این مطلب مقاله‌ای می‌باشد که برای ابوحازم
قاضی نوشته شده است. وفات قاضی ابوحازم
در سال ۲۹۲ هجری بوده است. نسخه‌ای از این
مقاله در دست نیست.

۳۸- تَعَطِيشُ السَّمَكِ وَالْعِلَّةُ فِيهِ

(تشنگی آور بودن خوراک ماهی و علت آن)
از این رساله هم نسخه‌ای مشاهده نشده
است.

۳۹- فِي الْخَرِيفِ وَالرَّبِيعِ

(درباره پاییز و بهار)
در این کتاب رازی درباره افزایش بیماری‌ها
در فصل پاییز و انتشار شدید آن‌ها بحث می‌کند.
باید دانست که در کتاب فصول بقرات و هم چنین
در قانون بوعلی سینا در باب اثر فصل‌های
چهارگانه بر روی بیماری‌ها مطالب زیادی آمده
است. به عنوان مثال، بقرات می‌گوید بیماری سل
در پاییز زیادتر از سایر فصول می‌باشد. از این
کتاب نیز نسخه‌ای مشاهده نشده است.

۴۰- اِنَّ الطَّبِيبَ الْحَاذِقَ لَيْسَ هُوَ مِنْ قَدَرٍ عَلَى اِبْرَاءِ جَمِيعِ الْعِلَلِ

(پزشک حاذق پزشکی نیست که توانسته

**۴۳- فِي الْعِلَّةِ الَّتِي لَهَا يَنْجَحُ جُهَالُ
الْأَطِبَّاءِ وَالْعَوَامِ وَالنِّسَاءِ أَكْثَرَ مِنَ الْعُلَمَاءِ**
(درباره علت موفقیت بیشتر پزشکان نادان و

مردم عوام و زنان نسبت به دانشمندان)
رازی حساسیت زیادی نسبت به پزشکان
بی سواد داشته است و به همین دلیل مطالب
زیادی علیه آن ها نوشته است. آقای دکتر
نجم آبادی یکی از علل ساختن افسانه های دروغ
علیه رازی را تحریر این گونه نوشتارها می داند.

۴۴- خَطَأُ غَرَضِ الطَّبِيبِ
(اشتباه و خطای پزشک)

این کتاب در باب خبط و اشتباه پزشک است.

۴۵- اِخْتِصَارُ كِتَابِ نَبْضِ الْكَبِيرِ
لِجَالِينُوسِ

(خلاصه کتاب نبض کبیر جالینوس)
جالینوس پزشک معروف یونانی تالیفاتی در
طب دارد که دو تای آن ها به نام «کتاب نبض
کبیر» و «کتاب نبض صغیر» می باشد. رازی
کتاب اول را خلاصه کرده است.
در طب قدیم نبض دارای اهمیت زیادی بوده
و به همین دلیل اکثر اطباء در این باب مطلبی
نوشته اند. رازی نیز علاوه بر کتاب فوق در
کتاب الفروق در مقاله پنجم تشخیص تفکیکی
اقسام نبض را بیان نموده است.

۴۶- اِخْتِصَارُ كِتَابِ حَيْلَةِ الْبُرِّ لِجَالِينُوسِ
(خلاصه کتاب راه چاره بهبود و درمان
جالینوس)

جالینوس کتابی در باب بهبود و درمان دارد
که نام آن «حیله البرء» می باشد. رازی این کتاب
را خلاصه کرده است.

۴۷- تَلْخِصُهُ لِكِتَابِ الْعِلْلِ وَالْأَعْرَاضِ
لِجَالِينُوسِ

(خلاصه کتاب علل و اعراض جالینوس)
کتاب علل و اعراض جالینوس از کتب پزشکی
بسیار مهم قدیمی است که اکثر پزشکان آن
روزگار ناگزیر از مطالعه آن بوده اند.

۴۸- تَلْخِصُ كِتَابِ الْأَعْضَاءِ الْأَلْمَةِ
لِجَالِينُوسِ

(خلاصه کتاب اندام های درد کننده
جالینوس)
از دیگر تالیفات جالینوس حکیم یونان کتاب
اعضای آلمه یا عضوهای درد کننده می باشد که
رازی آن را خلاصه کرده است.

۴۹- كِتَابُ تَفْسِيرِ الْفُصُولِ لِبِقْرَاطِ
(کتاب تفسیر فصول بقراط)

بقراط طبیب و حکیم یونانی کتابی به نام
فصول دارد که معروف به فصول بقراط است
و جالینوس آن را تفسیر نموده و پس از آن رازی
این کتاب را شرح کرده است.

۵۰- فِيمَا لَا يَلْتَصِقُ مِمَّا يُقَطَعُ مِنَ الْبَدَنِ

(درباره آن بخش از اندام ها که پس از قطع
شدن قابل پیوند نیستند).
این رساله در باب عدم امکان پیوند بعضی از

این رساله در باب شکسته بندی و علایم آن و نحوه درمان و وصول به نتیجه می باشد.

۵۶- فِي أَنَّ الْعِلَّةَ الْيَسِيرَةَ بَعْضُهَا أَعْسَرُ تَعْرِفًا وَعَلَا جَا مِنْ الْغَلِيظَةِ

(درباره این که شناخت و درمان برخی بیماری های ساده، دشوارتر از شناخت و درمان بیماری های سخت است.)

۵۷- تَقْسِيمُ الْأَمْرَاضِ

(تقسیم بندی بیماری ها)
در این کتاب رازی بیماری ها را تقسیم بندی نموده و یک یک آن ها را از سر تا پا با ذکر علل و درمان آن ها بیان می دارد.

۵۸- كِتَابُ الْمُشَجَّرِ

(کتاب طبقه بندی)
از عنوان این کتاب بر می آید که در مورد طبقه بندی بیماری ها است.

۵۹- فِي الْعِلَلِ الْمُشْكِلَةِ

(درباره بیماری های صعب العلاج)
از عنوان این رساله چنین استنباط می شود که درباره بیماری های سخت است.

۶۰- كِتَابُ الْبَاهِ

(کتاب نیروی جنسی)
نسخه خطی این کتاب در کتابخانه ایا صوفیه استانبول و کتابخانه ملک در تهران موجود است و چنانکه از عنوان رساله معلوم و مشهود

اندام کوچک بدن و امکان پیوند برخی اندام های بزرگ می باشد.

۵۱- فِي أَنَّهُ لَا يَنْبُوبُ عَنِ الْمُسْكِرِ

(درباره این که هیچ نوشیدنی جای شراب را نمی گیرد.)
عنوان این رساله اثر مشروب مستی آور و مشروب غیر الکلی را در بدن می رساند. نسخه ای از این رساله نیز مشاهده نشد.

۵۲- كَيْفِيَّةُ الْإِغْتِزَاءِ

(روش تغذیه)
این کتاب احتمالاً در باب نحوه غذا خوردن است.

۵۳- كِتَابُ الْأُنْثِيَيْنِ

(کتاب بیضه ها)
به نظر می رسد در این کتاب از خصیتین بیضه ها) بحث شده است.

۵۴- فِي الْأَسْبَابِ الْمُؤَمِّلَةِ لِقُلُوبِ النَّاسِ عَنْ أَفَاضِلِ الْأَطِبَّاءِ إِلَى أَحْسَائِهِمْ

(در علل و عواملی که موجب می شود مردم از پزشکان دانشمند روی برتافته و به پزشکان بی مایه روی آورند.)
رازی معتقد بود که پزشک جاهل عالم نما حق طبابت ندارد و بر این مینا کتاب هایی نوشته است که این کتاب یکی از آن ها است.

۵۵- فِي الْجَبْرِ

(در شکسته بندی)

می‌گردد، در بیان نیروی جنسی و ازدیاد آن و داروهایی است که موجب ازدیاد این قوه می‌شود. رازی در مقدمه کتاب چنین می‌گوید:

« در باب باه کتب زیادی تالیف گردیده و هیچ‌کدام از آن‌ها را برای این موضوع کافی و جامع ندیدم بلکه مشوش و پریشان و زیان آن‌ها بیش از سودشان بود. لذا بدین کار مبادرت ورزیدم که در این باب کتابی تالیف نمایم که رفع احتیاج پزشکان و طالبین این علم گردد.» این کتاب دارای سیزده فصل به شرح زیر است: فصل اول: در بیان زیان زیاده روی در باه فصل دوم: در توجه به زیان‌های حادثه از زیاده روی در باه قبل از آن که این زیان‌ها شدید گردند.

فصل سوم: در اوان و موقع باه
فصل چهارم: در سود و استعمال باه
فصل پنجم: در دلایل علل و اسبابی که باه را ناقص و باطل کند و علاج آن‌ها
فصل ششم: در مورد تولید منی و زیاد و کم شدن آن و میزانی که در قوه برای نزدیکی کافی است.

فصل هفتم: در بیان غذاها و شربت‌های مفرده زیادکننده منی
فصل هشتم: در بیان داروهای مرکبه و نافع در تولید و تهییج منی
فصل نهم: در شیاف‌ها و داروهایی که برای تهییج باه برمی‌دارند.
فصل دهم: در مالیدنی‌هایی که برای تهییج باه به کار می‌رود.
فصل یازدهم: در بیان غذاهای کمک‌کننده قوه باه

فصل دوازدهم: در استعمال چیزهایی که برای باه مستحب و مکروه است.
فصل سیزدهم: در اشیای لذت‌آورنده و تهییج‌کننده آلت

۶۱- فِی الْمُسْکِرِ

(در مُسْکِرَات)

عنوان این کتاب در مستی و شراب است. نسخه‌ای از آن مشاهده نشده است. ممکن است این کتاب با کتاب فی انه لاینوب عن المسکر (شماره ۵۱) یکی باشد.

۶۲- فِی النَّعْرِيِّ وَ النَّدَّارِ

(درباره لخت شدن و جامه پوشیدن)

نسخه‌ای از این کتاب مشاهده نشده است. به نظر می‌رسد رازی در این رساله از پوشش و برهنگی بدن صحبت می‌نماید و نحوه پوشش لباس را برای شخص معین می‌کند.

۶۳- مَا يَعْزِضُ فِي صِنَاعَةِ الطِّبِّ

(عوارض و مسایل رشته پزشکی)

متأسفانه نسخه‌ای از این کتاب مشاهده نشده است. عنوان کتاب می‌رساند که در مورد اشتباهات علم طب می‌باشد.

۶۴- كِتَابُ النَّقْرِسِ وَ عَرَقُ الْمَدَنِی

(کتاب نقرس و بیماری رشته)

از عنوان کتاب برمی‌آید که در باب بیماری نقرس و بیماری رشته (کرم پیوک) گفتگو می‌کند. نسخه‌ای از این کتاب مشاهده نشده است. بیماری رشته اغلب در مناطق حاره وجود

و بیماری‌های چشم و مخصوصاً کیسه اشکی اطلاعات کافی، به تناسب دوران خود، داشته و صاحب اختراعاتی در این زمینه می‌باشد. این رساله طی تجارب او در بیمارستان‌ها برای یک قسمت از وظایف اعضای چشم نوشته شده است (۱).

خوش‌بختانه تاکنون و طی سه مقاله موفق شدیم بیش از نیمی از کتاب‌های رازی در علوم پزشکی را معرفی نماییم. آرزو می‌کنیم بقیه آثار او در این زمینه را طی مقالات دیگر به اطلاع همکاران عزیز برسانیم.

دکتر سید محمد صدر

منبع

۱. نجم‌آبادی م. مولفات و مصنفات ابوبکر محمدبن زکریای رازی حکیم و طبیب بزرگ ایرانی. چاپ دوم. تهران: دانشگاه تهران؛ ۱۳۷۱: ۱۳۸-۱۲۴.

دارد و همان است که شیخ شیراز در حکایت معروف خود در بوستان می‌گوید:

یکی را حکایت کنند از ملکوک

که بیماری رشته کردش چو دوک

۶۵- كِتَابُ الصَّيْدَلَةِ

(کتاب داروسازی)

از عنوان کتاب مستفاد می‌گردد که در مورد داروسازی می‌باشد. نسخه‌ای از آن مشاهده نشده است.

۶۶- تَطْرِيفُ الْأَجْفَانِ

(برهم زدن پلک‌ها)

از عنوان کتاب چنین برداشت می‌شود که در باب به هم زدن پلک‌های چشم و منافع آن می‌باشد. واقعیت این است که رازی در کحالی

